

PROKURATURA ORGANLARINING HUQUQIY MAQOMI, MAQSADI VA VAZIFALARI

Xushboqova Nigora G‘ayrat qizi

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Nigora.0303@icloud.com

Annotatsiya: ushbu maqolada prokuratura organlarining huquqiy maqomi, maqsadi, vazifalari va asosiy yo‘nalishlari, prokuratura organlarining tashkil etilishida muhim ahamiyat kasb etgan qonun hujjatlari haqida batafsil yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: prokuratura, huquqiy maqom, reglament, amrnoma, ariza, dastlabki tergov, protest va boshq.

Prokuratura organlari maqsadi va vazifalariga to‘xtalishdan oldin, ushbu organlarning huquqiy maqomi tushunchasiga alohida to‘xtalib o‘tganimiz maqsadga muvohiq hisoblanadi.

Huquqiy maqom tushunchasini sodda tilda ifodalaydigan bo‘lsak, ma‘lum bir subyektning qonuniy jihatdan mavjudligi hamda ushbu mavjudlikni belgilovchi normalar huquqiy maqom tushunchasini tashkil qiladi. Yuqorida keltirib o‘tilganidek, O‘zbekiston Respublikasi prokuraturasi huquqiy maqomini asosan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va O‘zbekiston Respublikasi “Prokuratura to‘g‘risida”gi 257-II-sonli O‘zbekiston Respublikasining qonuni tashkil qiladi. Bunda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXV bobi prokuratura organlariga bag‘ishlangan hisoblanadi.

Umuman olganda, prokuratura organlarining tashkil etilishida muhim ahamiyat kasb etgan qonun hujjatlarini quyida ko‘rishimiz mumkin:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Prokuraturasi organlari to‘g‘risida”gi 1992-yil 8-yanvardagi PF-313-sonli Farmoni;

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Harbiy tribunallar va harbiy prokuratura organlari to‘g‘risida”gi 1992-yil 28-yanvardagi PF-355-sonli Farmoni;

3.O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 8-dekabrda Konstitutsiyasi;

4.O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”gi 1992-yil 9-dekabrda 746-XII-sonli qonuni (dastlabki);

5.O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining “Prokuratura to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunini amalga kiritish to‘g‘risidagi 1992-yil 9-dekabrda 747-XII-sonli qarori;

6.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Prokuratura organlarining moddiy-texnika ta‘minotini yaxshilash hamda shtatlari sonini ko‘paytirish to‘g‘risida”gi 1993-yil 19-sentabrda 468-sonli qarori (hozir kuchini yo‘qotgan);

7.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining Harbiy prokuraturasini tashkil qilish to‘g‘risida”gi 1999-yil 30-martda PF-2277-son farmoni;

8.O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida 2001-yil 29-avgustda 257-II-son qonuni;

9.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi soliqqa oid jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2002-yil 28-noyabrda 415-sonli qarori;

10.O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining reglamentini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2005-yil 6-mayda 29-I-sonli qarori;

11.O‘zbekiston Respublikasining “Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi sudlarga o‘tkazilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 2007-yil 11-iyulda O‘RQ-100-sonli qonuni.

Ushbu hujjatlar prokuratura organlarining huquqiy maqomi shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Prokuraturasi organlari to‘g‘risida”¹gi 1992-yil 8-yanvarda PF-313-sonli Farmonida O‘zbekiston Respublikasida Sobiq Ittifoq qaramog‘idagi O‘zbekiston SSR prokuraturasi O‘zbekiston Respublikasi prokuraturasiga

¹ <https://lex.uz/docs/-147159>

aylantirilgan. Shu orqali prokuratura organlari huquqiy maqomi shakllantirila boshlangan. Ammo u vaqtda hali kamchiliklar ancha bo‘lib, bir qancha o‘zgartirish va qo‘shimchalar talab etilgan.

O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiyasi prokuratura organlarining huquqiy maqomini yanada mustahkamlab berdi.

Xususan, yuqorida ta’kidlaganimizdek, Konstitutsiyamizning XXV bobi, ya’ni **143-, 144-, 145-va 146-moddalari** prokuratura organlarining huquqiy maqomini mustahkamlab bergan. Shuni ta’kidlash lozimki, bosh qomusimizga hozirgi kunda 15 marotaba o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilgan bo‘lsa ham, 1992-yildan beri prokuratura qismi o‘zgarishlarsiz kelayotgan qismlardan bo‘lib turibdi.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi hududida qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar amalga oshiradi.

Prokuratura organlarining yagona markazlashtirilgan tizimiga O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori boshchilik qiladi. Qoraqalpog‘iston Respublikasining prokurori O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori bilan kelishilgan holda Qoraqalpog‘iston Respublikasining oliy vakillik organi tomonidan tayinlanadi. Viloyatlarning prokurorlari, tuman va shahar prokurorlari O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori tomonidan tayinlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining, Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokurorining, viloyat, tuman va shahar prokurorlarining vakolat muddati — besh yil.

Ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori lavozimini egallashi mumkin emas. O‘zbekiston Respublikasining prokuratura organlari o‘z vakolatlarini boshqa davlat organlaridan, o‘zga tashkilotlardan, mansabdor shaxslardan mustaqil ravishda, faqat O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga va qonunlariga bo‘ysungan holda amalga oshiradi. Prokurorlar o‘z vakolatlari davrida siyosiy partiyalarga va siyosiy maqsadlarni ko‘zlovchi boshqa jamoat birlashmalariga a‘zolikni to‘xtatib turadilar. Prokuratura organlarini tashkil etish, ularning vakolatlari va faoliyat ko‘rsatish tartibi qonun bilan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi hududida jinoyatchilikka qarshi kurash bo‘yicha tezkor-qidiruv, tergov va boshqa maxsus vazifalarni mustaqil ravishda bajaruvchi xususiy tashkilotlar, jamoat birlashmalari va ularning bo‘linmalarini tuzish hamda

ularning faoliyat ko‘rsatishi taqiqlanadi. Qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jamoat tashkilotlari va fuqarolar yordam ko‘rsatishlari mumkin².

O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish haqida 2001-yil 29-avgustdagi 257-II-son qonuni bilan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”³gi qonuni qabul qilindi.

Qonunning yangi tahriri, bir qancha o‘zgarishlar va qo‘shimchalarga boy bo‘lgan. Xususan, eski tahrirda O‘zbekiston Respublikasi prokuratura idoralari quyi pog‘onadagi prokurorlar yuqori pog‘onadagi prokurorlarga bo‘ysinish tartibida O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori boshchiligidagi yagona markazlashgan tizimni tashkil etishlari, nazoratni va o‘z vakolatlarini davlat hokimiyati hamda boshqaruv mahalliy idoralaridan, mansabdor shaxslardan, jamoat birlashmalaridan mustaqil ravishda O‘zbekiston Respublikasi hududida amal qilib turgan qonunlarga, xalqaro va davlatlararo shartnomalarga (bitimlarga) qat’iy rioya etib, faqat O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuroriga bo‘ysungan holda amalga oshirishlari, qonuniylik hamda jinoyatchilikning ahvoli, asosiy yo‘nalishlari to‘g‘risida, boshqaruv idoralari tomonidan qonunlarga rioya etilishini ta’minlash, davlat va jamoat tartibini saqlash, fuqarolarning huquqlarini muhofaza qilish borasidagi vazifalar qanday bajarilayotganligidan tegishli bo‘lishiga qarab, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentini, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini, Qoraqalpog‘iston Respublikasi davlat hokimiyatining oliy idoralarini, O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatlarini, xalq deputatlari mahalliy Kengashlarini, hokimlarini xabardor etishlari, fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish to‘g‘risidagi, shuningdek davlat siri hamda qonun bilan muhofaza qilinadigan boshqa sirni saqlash haqidagi qonun talablariga zid kelmaydigan darajada oshkora ish ko‘rishlari ko‘rsatib o‘tilgan edi.

Yangi tahrirda esa, Prokuratura organlari faoliyatini tashkil etish va ular faoliyatining asosiy prinsiplari birlik, markazlashganlik, qonuniylik, mustaqillik va oshkoralik asosida amalga oshirishlari ko‘rsatib o‘tilgan.

² O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘ZBEKISTON”. Toshkent-2023.

³ <https://lex.uz/docs/-106197>

Shuningdek, Prokuratura organlarining xodimlari o‘z vakolatlari davrida siyosiy partiyalarga a‘zolikni to‘xtatib turishlari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar prokurorlari har yili tegishincha Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesiga, xalq deputatlari Kengashlariga o‘z faoliyati to‘g‘risida hisobot taqdim etishlari, zarur bo‘lgan hollarda, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini qonuniylikning va jinoyatchilikka qarshi kurashning holati to‘g‘risida xabardor qilishlari ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, prokuratura organlari qonunlarning ijro etilishini nazorat qilishga va jinoyatchilikka qarshi kurashga doir faoliyati to‘g‘risida jamoatchilikni muntazam xabardor qilish, o‘zining faoliyati to‘g‘risidagi axborotdan jismoniy va yuridik shaxslarning foydalanishini qonunchilikda belgilangan tartibda ta‘minlash yo‘li bilan o‘z faoliyatini oshkora amalga oshirishi ham keltirib o‘tilgan. Yuqoridagilarga qo‘shimcha qilib aytishimiz mumkinki, yangi tahrirda prokurorning qonunni ochiqdan-ochiq buzish hollariga chek qo‘yish to‘g‘risida amrnoma berishga bo‘lgan vakolati bekor qilingan.

Umuman olganda yangi tahrirda amrnoma to‘liq olib tashlangan. Xo‘sh, o‘zi amrnoma nima edi?

O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”⁴gi 1992-yil 9-dekabrda 746-XII-sonli qonunining 28-moddasida prokuror amrnomasi to‘g‘risida batafsil tushuntirish berilgan.

Unga ko‘ra, qonun buzilishini bartaraf etish to‘g‘risidagi amrnoma prokuror tomonidan ana shu qonunbuzarlikka yo‘l qo‘ygan idora yoki mansabdor shaxsga, yohud yuqori idoraga yoki ana shu qonunbuzarlikni bartaraf etishga qodir mansabdor shaxsga yuboriladi.

Qonun buzilganligi yaqqol ko‘zga tashlangan hollarda va bu fuqarolar, davlat, korxonalar, muassasa, tashkilotning huquqlari va qonuniy manfaatlariga jiddiy zarar yetkazishi mumkin bo‘lganda amrnoma kiritiladi. Amrnoma zudlik bilan bajarilib, bundan prokuror voqif etilishi lozim.

Amrnomadagi talablarga norozi bo‘lgan taqdirda idora yoki mansabdor shaxs bu amrnoma ustidan yuqori pog‘onadagi prokurorga shikoyat qilishi mumkin. Prokuror shikoyatni uch kunlik muddat ichida qarab chiqishi shart. Shikoyat amrnoma ijrosini to‘xtatib qo‘ymaydi.

⁴ <https://lex.uz/docs/-31452>

Bundan tashqari aytishimiz mumkinki, O‘zbekiston Respublikasi “Prokuratura to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahririda prokuror nazorat hujjatlariga ariza ham kiritilgan. Xususan, yangi tahrirdagi qonunning 49-moddasida ko‘rsatilishicha prokuror fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun sudga ariza bilan murojaat qilish huquqiga ega. Eski tahrirda esa, ushbu prokuror nazorat hujjati ko‘rsatilmagan bo‘lib, ariza o‘rniga amrnoma ko‘rsatib o‘tilgan. Umuman olganda, amrnomaning bekor qilinishi bilan sud organlarining mustaqilligini yanada mustahkamlangan deb aytishimiz mumkin, chunki bu orqali sud organlarining ishlariga prokuratura organlari tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aralashish holatlari oldi olindi.

O‘zbekiston Respublikasi “Prokuratura to‘g‘risida”gi qonunning yangi tahririda prokuratura organlarining asosiy vazifalari ko‘rsatib o‘tilgan.

Unga ko‘ra, qonun ustuvorligini ta‘minlash, qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini, jamiyat va davlatning qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini, O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika qilishdan iborat.

Mazkur qonunning 4-moddasi prokuratura organlari faoliyatining asosiy yo‘nalishlariga bag‘ishlangan.

Xususan, prokuratura organlari o‘z faoliyatini quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha amalga oshiradi:

- vazirliklar, idoralar, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, hokimlar va boshqa mansabdor shaxslar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish;
- fuqaroning huquq hamda erkinliklarini ta‘minlashga qaratilgan qonunlar ijrosi ustidan nazorat qilish;
- O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida, vazirliklar va idoralarning harbiy tuzilmalarida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazorat qilish;
- tezkor-qidiruv faoliyatni, tergovga qadar tekshiruvni, surishtiruvni, dastlabki tergovni amalga oshiradigan organlar tomonidan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish hamda ularning jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish;
- jinoyatlar yuzasidan dastlabki tergov olib borish;

➤ sudlarda jinoyat ishlari ko‘rib chiqilayotganda davlat ayblovinini quvvatlash, sudlarda fuqarolik ishlarini, ma‘muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni hamda iqtisodiy nizolarni ko‘rishda ishtirok etish, qonunlarga zid bo‘lgan sud hujjatlariga protest keltirish;

➤ soliq intizomini mustahkamlashga, soliq, valyuta sohasidagi jinoyatlar va huquqbuzarliklarga qarshi kurashga, shuningdek davlatga yetkazilgan iqtisodiy zararni qoplashga qaratilgan qonunlarning ijro etilishi ustidan nazorat qilish;

➤ ushlab turilganlarni, qamoqqa olinganlarni saqlash joylarida, jinoiy jazolarni va jinoyat-huquqiy ta‘sirning boshqa choralarini ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazorat qilish;

➤ qonun ijodkorligi faoliyatida hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishida ishtirok etish.

Prokuratura organlari davlat boshqaruvi sohasida qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshira borib, jamiyat va davlat oldida turgan fuqarolar ehtiyojlarini qondirish, ularning moddiy ta‘minotini yaxshilash, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash kabi vazifalarning bajarilishiga sharoit yaratadilar. Boshqacha qilib aytganda, prokuror umumiy nazorat sohasida o‘z vakolatlarini amalga oshira borib, boshqa organ va tashkilotlar bilan birgalikda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, milliy va madaniy masalalarini hal qiladi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilish yuzasidan prokurorlik faoliyatini samaradorligini oshirish to‘g‘risida 2004-yil 22-iyunda Bosh prokurorning 25-sonli buyrug‘i qabul qilingan bo‘lib, unga ko‘ra, mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sohalarda tubdan o‘zgarishlar amalga oshirilayotgan bir paytda prokuratura organlari zimmasiga huquqiy madaniyatni yuksaltirish hamda demokratik huquqiy davlatni shakllantirishda muhim va mas‘uliyatli vazifalar yuklatilganligi qayd etilgan.

Xususan, buyruqda O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlari nazorati faoliyatining muhim vazifasi — respublika hududida qonun ustuvorligini ta‘minlash, inson va fuqaroning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, shaxsiy huquqlari hamda erkinliklarini, barcha millat va elatlarning teng huquqliligini, jamiyatda ijtimoiy adolat va qonuniylikni mustahkamlash, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy tuzumini jamiyat va davlatning qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishdan iborat deb hisoblanishi ko‘rsatib o‘tilgan.

Umuman olganda Prokuratura organlarining maqsad hamda vazifalarini to‘laqonli amalga oshirish uchun shtatlar soni hamda oyliklar oshirib borilib prokuratura organlari xodimlari rag‘batlantirib hamda qo‘llab-quvvatlab kelinmoqda.

Xususan:

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat xizmatchilarining lavozim maoshlariga yigirma foizli ustama haq belgilash to‘g‘risida”gi 1997-yil 3-iyuldagi 339-sonli qarori;

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Prokuratura organlari xodimlarining ish haqi miqdorlarini oshirish to‘g‘risida”gi 2002-yil 20-dekabrda PF-3178-sonli farmoni;

- O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlari xodimlari kunini belgilash to‘g‘risida”gi 2016-yil 19-dekabrda O‘RQ-414-sonli qonuni va boshqalarni aytishimiz mumkin.

2016-yil oxiridan boshlab 8-yanvar O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlari xodimlari kuni sifatida nishonlanib kelinmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, prokuratura organlarining huquqiy maqomi asosan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”gi qonuni va boshqa qonun hujjatlari bilan belgilanadi. Prokuratura organlari qonun ustuvorligini ta‘minlash, qonuniylikni mustahkamlash, jismoniy shaxslar huquq-manfaatlarini hamda O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish, huquqbuzarlik holatlarini oldini olish hamda profilaktika kabi vazifa va maqsadlarini amalga oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi prokuraturasi organlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

<https://lex.uz/docs/-147159>;

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘ZBEKISTON”. Toshkent-2023;

3. O‘zbekiston Respublikasining ““Prokuratura to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish haqidagi” Qonuni.

<https://lex.uz/docs/-106197>;

4. O‘zbekiston Respublikasining ““Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonuni (eski tahriri).

<https://lex.uz/docs/-31452>

